

Tuğal'ın "Muhafazakar Bir Ülkede Emek ve Siyaset" makalesine önsöz niyetine

Cihan Tuğal'ın Mayıs 2007'de *Birikim* dergisinde yayınlanan bu metni, emek ve adalet'e soldan gelen arkadaşlarımız için kilit bir yazı, bir tür manifesto niteliğindedir. İçersine girdikleri arayışı kendi cemaatlerine anlatabilmeleri ve savunabilmeleri için bir tür can simidi belki. Hatta yaklaşık bir buçuk yıl önceki ilk tartışmalarımızda topluca okuyup, değerlendirdiğimiz ilk metinlerden de biri olmuştur.

Tabii ki köprünün altından çok sular aktı. Hem metnin yazıldığı 2007 tarihinden, hem de bizim metni okuduğumuz bir buçuk yıl önceki halimizden, fikrimizden. Sanki Cihan hoca da o günden bugüne biraz değişti. Uzun süredir göz gezdirmedığım metni dolaşıma sokmak için yeniden okuduğumda kimi farklı çağrışımları oldu, daha önce çok da önemsemediğim ya da fark etmediğim kimi farklı vurgular gözümü çarptı. Ancak temel tezinin ehemmiyeti tazeliğini koruyor ve koruyacak kanımca. Bu tazeliği görebilmek için metni bir sosyalistin, sosyalistlere hitaben yazdığı bir iç tartışma nüshası olarak değil de başlığının vaat ettiği genel çerçevede okumak gerekiyor. Nihayetinde sosyalistlerin emek siyaseti yürütürken karşılaştığı zorluklar sadece sosyalist olmalarından kaynaklanmıyor. Dolayısıyla emek siyaseti yürütürken İslam'dan konuşmak, emek siyasetinin özüne mündemiç zorluklarla baş edilmesi gerektiği gerçeğini değiştirmiyor.

Örneğin bizim (hayli tartışmalı bir isimlendirme olsa da, şimdilik) halkçılık adını verdiğimiz, Cihan hocanın "öğreten adam/kadın olma lüksümüz yoktur" ve "toplumun çoğunluğun oluşturan emekçilerin rızası ve çabası olmadan alternatif bir dünya kurulamaz" diyerek ifade ettiği ilke/eleştiri, İslamcıya da, "emek adalet"çiye de en az sosyaliste değdiği kadar değer, değişiyor, degecektir. Zira, adalet götürmek için kavga verdiği "halk"ı küçümseme; adalet mücadelesi veriyor olmayı kendisini "diğerleri"nden, ama giderek ve giderek de halktan ayırmaya bir gerekçe, belki bir bahane, hatta bir nişane olarak göğsünde taşıma ve dahası kendine "halkın iyiliği için" halkın üzerinde tasarrufta bulunma payesi yükleme, ne yazık ki radikal siyasetlerin düşmeye hayli meyyal oldukları genel tuzaklar. İster İslamcı olsun, ister sosyalist, ister başka bir şey. Ancak bu tespit ve çağrışımlar metnin ehemmiyetinin sadece bir boyutu.

Metin emek meselesinin önemini, anlamını ve içeriğini sakın ve veciz bir dille ve indirgemeciliğe ("emek meselesi önemlidir ve en önemlidir ve tek önemlidir vs...) tevessül etmeden ortaya koyuyor.

"Kurtuluş teolojisi" üzerine artık bile geldiğimiz şeyleri anlatsa da, bu şekilde asıl tartışmak istediği hususun bağlamını incelikle kurmuş oluyor. Kurtuluş teolojisinin popülerleşmesinin, halklaşmasının, dolayısıyla siyasal bir güç haline gelmesinin arkasında, "taban cemaatleri" olarak adlandırılan çalışmaların etkisini, belirleyiciliğini geçerken dikkatle vurguluyor.

Sosyalistleri dini ve İslam'ı önemsemelerine ikna etmeye çalışırken, "emek meselesini dert eden bir İslami hareket, evet, oluşabilir, ama bu oluşumun gerçekleşebilmesi için çok ciddi zorlukların aşılması lazım, mesela ..." diyip ardından sayıp dökerek, sanki bu konuda ortalıkta halen daha yapılmış en kapsamlı ve derinlikli analizin bir eskizini veriyor. Listesindeki maddelere eklemeler, çıkartmalar, değişiklikler yapılabilir, şerhler düşülebilir, itirazlar getirilebilir, kimi hususları geliştirilebilir. Ancak

burada öncelikle metindeki analizin ayrıntılarına değil özüne, derdine, perspektifine dikkat çekmek istiyorum. Önemli olan ortadaki "görev" in ne kadar zor, meşakkatli ve ciddi olduğunu şu an bu göreve talip olan muhatapların hepsine, hepimize hatırlatması. Zorlukları, aşılması gereken engelleri, dönülmesi gereken virajları -en azından bunların bir kısmını- birer birer ortaya koyması. Toplumsal dönüşümün, ancak uzun vadeli düşünme ve strateji geliştirmeye dayanan gerçekçi bir aksiyonla mümkün olacağına inanlar tarafından geliştirilmesi gereken bir tartışma. Bu analizi yaparken ülkemize, bağlamımıza, kendimize gömülmeyip; başka coğrafyalar, kültürler ve dönemlerle mukayese ederek geniş ve küresel bir perspektiften bakması çok belirleyici. Yazıdaki pek kıymetli analitik derinliği sağlayan temel unsur bu mukayeseli perspektif.

Cihan hocayla son görüşmemizde kendisinden aldığımız icazetle metni yayınlıyoruz. Kendisiyle sağolsun fırsat buldukça, Türkiye'ye geldikçe görüştük ve inşallah da görüşmeye devam edeceğiz. Feyz aldığımız isimlerden biri oldu ve olmaya da devam edecek gibi görünüyor.

Bu tazeliğini koruyan metnini ilginize sunuyor, bu tip analizlerin çoğalmasını ve birikmesini temenni ediyoruz.

Alp Çıracı

Emek ve Adalet, Ekim 2012

Muhafazakar bir ülkede emek ve siyaset

CİHAN TUĞAL

Bu yazıda*, emeğiyle geçinen nüfusunun çoğu muhafazakâr olan Türkiye’de, emek yanlısı bir siyasetin gelişmesinin önündeki bazı engelleri değerlendireceğim. Türkiye muhafazakârlığının iki belirleyici boyutu olan dinî ve milliyetçi muhafazakârlıktan sadece birincisini ele alacağım. Bunun nedeni, milliyetçi muhafazakârlığı önemsememem değil. Ancak emek ve emekçiler açısından dinin öneminin, milli meselelerden çok daha az ele alındığını düşünüyorum. Amacım, bu boşluğa dikkat çekmek.

Sosyalistlerin bu ülkede emeğiyle geçinenlere söyleyebileceği çok şey var. Ancak, iletişim kanallarının kapalı olmasından dolayı, diyalog başlayamıyor bile. Kanalları kapatan en önemli unsurlardan biri, emekçilerin sosyalistlere dair algısı. Sosyalistler dinsiz, vatansız, yabancı, İslam düşmanı olarak algılanıyor. Bu durum, gittikçe büyüyen ve sol siyasetin etkisinden uzaklaşan kayıtdışı emekçiler arasında özellikle böyle.

Sorunun başka bir boyutuna değinelim. Türkiye sosyalistlerinin siyasi ve düşünsel ufkunu çok uzun bir süre (Batı ve/veya Doğu) Avrupa belirledi. 1960lardan sonra Çin ve Latin Amerika da zihinsel haritaya kısmen yerleşti belki ama, Avrupa referansları her zaman başat olarak kaldı. Daha da önemlisi, (Filistin dışında) Ortadoğu, Afrika ve Asya'nın büyük bir bölümü muhayyile dünyasının dışında bırakıldı. Bu sorunun en büyük parçalarından biri, Türkiye'nin bu coğrafyalarla bağlantısının ve bu bağlantının temel unsurlarından olan dinin yeterince önemsenmemesi oldu. En vahim gelişmelerden biri ise, özellikle Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'dan gelen teorik etkilerle birlikte, sosyalistlerin son on beş yıl içinde emek referanslarından uzaklaşması.

NEDEN EMEK VURGUSU?

Bugün, sosyalist olmayan (ve kendini laik devletçiliğe kaptırmış) solu bir tarafa bırakalım, sosyalistler arasında bile emek vurgusu çağdışılık, arkaiklik ve dinazorluk olarak görülüyor. Emek vurgusuna karşı geliştirilmiş eleştirilerin ortak paydası, yeni toplumsal hareketlere dikkat çekmeleri. Eleştiri sahipleri, kadın, çevre, savaş karşıtlığı, eğitim çevresinde şekillenen hareketlerin ya işçi hareketi kadar, ya da ondan daha önemli olduğunu savunuyorlar.

Oysa, kadın sorunu emekle bağlantılı ele alınmayınca sistemin değirmenine su taşıyabiliyor. Mesela, “nasıl olursa olsun, kadın olsun, destekleyelim” tavrı, en temel insani değerlerin düşmanı bazı kadınları iktidar noktalarına getirebiliyor. Etnik meseleler üzerine kurulu siyaset, hakka dayansa da, sistem karşıtlığını rotasından saptırıyor ya da sisteme rahatça eklenilebiliyor. Örneğin bugün, Türkiye’deki etnik hareketler cephesinde, dünün en ateşli anti-emperyalistlerinden bazılarının, Ortadoğu’daki

emperyalist oyunları neredeyse alkışladığını görüyoruz. Öğrenci muhalefeti ise, çoğunlukla kişilerin öğrencilik durumlarıyla sınırlı olup (daha geniş bir mücadeleye dayandırılmadıkça) kurumsallaşamama tehlikesiyle yüz yüze her zaman. Dahası, siyasi partiler hâlâ belirleyici; bunlar da ya sınıfsal temeller üzerine kuruluyor (mesela yeni burjuvazinin güçlü sesi hükümet partimiz) ya da marjinalize oluyor (emekten uzak laikçilik yapan “sol” partilerin kaderi). Şunu da unutmayalım: yeni toplumsal hareketlerden bazıları, dinamikleri gereği, üst-orta sınıfların önderliğini (emek hareketine nazaran daha fazla) dayanıyorlar. Bu hareketler, üst-orta sınıfların kentin eğlence merkezleri ile bütünleşmiş yaşamlarının da etkisiyle, dönüştürücülükten uzak, toplumun çoğunluğuyla organik bağlantısı olmayan

* Bu yazı Birikim dergisinin 217. sayısında Mayıs 2007 tarihinde yayınlanmıştır.

adacıklar kurmaya rahatça savrulabiliyorlar.¹ Dolayısıyla, solun, emek vurgusunu hatırlamasında gerçekten yarar var. Elbette eğitim, cinsiyet, çevre, etnisite sorunlarının her birinin, özerk mücadeleler verilmesi gereken mevziler olduğunu gözardı etmeden.

Siyasette emek vurgusunu ağırlaştırmak, ekonomik indirgemeci olmayı gerektirmez. Hatta temel çelişkinin emek-sermaye çelişkisi olduğu gibi ontolojik bir kabule sahip olmamız dahi gerekmez. Siyaseti emeğe dayandırma isteği, daha çok pratik bir ihtiyaçtan doğmaktadır: yeni bir dünya özlemi ve bugünün dünyasının eleştirisi, ancak entelijansiyanın uğraşı olmaktan çıkıp genelleştiğinde bir anlam kazanabilir. Dahası, yeni bir dünya kurulacaksa, bunu entellektüellerin kendi başlarına yapmaları olanaksızdır. Seslenmeye çalıştığımız toplumun (böyle bir seslenme derdimiz varsa eğer) ezici çoğunluğunu, hayatta kalmak için dahi çalışmak zorunda olan (yani "emekçi" olan) kitlelerin oluşturduğunu da unutmamalıyım.² Toplumsal ilişkiler, salt kültürel ya da siyasi bir iradenin isteğiyle değişemez; toplumun çoğunluğunu oluşturan emekçilerin rızası ve çabası olmadan alternatif bir dünya kurulamaz.

Bütün bunlara rağmen, ülkemizde yeni toplumsal hareketlere ağırlık veren sol ne kadar zor durumdaysa, emek eksenli siyaset yapanların da

¹ Emek hareketinin bu hareketlerden özsel farkından değil, bazı eğilimlerden bahsediyorum. Emek vurgulu bir entelektüel çevre kurup, alt kesimlerden uzak yaşamak da mümkün. Ya da tam tersine, feminist veya çevreci bir hareketin kitlelerle kucaklaşması. Bunların örnekleri var, ancak genel eğilimlerin ters yönde olduğunu söylemek de isabetsiz olmayacaktır.

² Burada "emekçi"yi, geçiminin en ağır kalemi (rant, faiz veya kâr yerine) çalışma olan kişi olarak tanımlarken, elbette lügattaki her kelimenin siyasi mücadeleler tarafından belirlendiğini gözardı etmiyorum. Yani emekçi, farklı siyasi ortamlarda farklı şekillerde tanımlanabilir. Şunu da belirtmeliyim ki, siyasetin "halk", "mazlumlar", "mustazafın" ya da "ezilenler" gibi, sermayenin karşısında ve eşitliğin tarafında kodlanabilecek başka muhayyel özneler temelinde şekillenmesine de karşı değilim. Yeter ki bu öznelerin kitleleşme ve birleştirici potansiyeli olsun. Bu muhayyel özneler arasındaki seçimi, tamamen konjonktürel olarak görüyorum.

aynı derecede darda olduğunu görüyoruz. Bu dergide ve başka mecralarda sayısız kere sorulmuş olan soruların bir defa daha tekrarlayalım: işsizliğin ve yoksulluğun bu kadar artmasına rağmen, emeğiyle geçinenlerin sola karşı ilgisizliği nereden gelmektedir? Emekçiler neden kendi sefaletlerini arttıranları desteklerler? Sınıfsal siyasetin bu kadar çıkmazda olmasının nedeni nedir? Bu sorulara cevap vermeden önce, içinde bulunduğumuz dönemin bütün olumsuzluklarına rağmen, emek eksenli siyasetin bazı mevziler kazandığı bir örneğe dönelim.

LATİN AMERİKA'DA EMEK VE DİN

Latin Amerika dünyanın en muhafazakâr bölgelerinden biridir. Dünya çapında yapılan toplumsal değerler konulu anketlerde, en dindar, en kapalı insan tiplemesinin (Ortadoğu ile birlikte) burada yaşadığı görünüyor. Buna rağmen sosyalistler Latin Amerika'da nasıl bu kadar siyasi başarı ve yüksek örgütlenme düzeyleri yakalayabiliyorlar? Sosyalistlerin Türkiye'de gerilemesinin nedenleri olarak hep en başta Sovyet modelinin çökmesi, küreselleşmeye karşı yeni ekonomik modeller üretilmemesi, askeri darbeler ve devlet baskısıyla örgütlenmenin engellenmesi gösterilir. Peki aynı dertlerden (belki daha fazlasından) muzdarip Latin Amerika solu, neden Türkiye sosyalistlerinden çok daha örgütlü ve kitleleşmiş?

Latin Amerika da, Ortadoğu da, dünyanın geri kalanına göre çok daha dindar bölgeler. Ancak Latin Amerika'nın farkı, kıtanın dinî önderlerinin Hıristiyanlığı emek ve yoksulluk ekseninde tekrar yorumlamış olmaları. Bu, Latin Amerika Hıristiyanlığının "öz"ünden kaynaklanmıyor. Tam tersine, 1950'lere kadar Latin Amerika kilisesi - dünyanın geri kalanındaki çoğu kilise gibi- ezenlerin, zorbaların, sömürücülerin tarafındaydı. Durumu daha da özelleştirerek söyleyecek olursak, bu kıtanın Katolik kilisesi aşırı sağcı toprak ağalarıyla derin ilişkiler içindeydi. Sağın mutedil kesimleri dahi kiliseden ciddi rahatsızlıklar duyuyordu. Elbette, hemen her dini gelenekte olduğu gibi, Latin Amerika Katolikliğinde de

muhalif unsurlar olagelmış. Özellikle kıtanın İspanyollar tarafından sömürgeleştirilmesi ve misyonerlerce Hıristiyanlaştırılması esnasında, kilisenin içinde bazı çatlak sesler ana gidişata direnmiş, yerli halkların çıkarları ve inançları ile uyumlu Hıristiyanlık yorumları geliştirmeye çalışmışlar. Ve tabii ki bu unsurlar hep azınlıkta kalmış.

Bu kıtada dinin kaderini değiştiren iki ana gelişme var: 1) Kilisenin (16. yüzyıldaki) Reform'dan 1960'lara kadar dünya çapındaki (ama özellikle de Avrupa'daki) baskı, iktidar, sömürge yanlısı tavrını sorgulayan ikinci Vatikan Konseyi (1962-1965); 2) Latin Amerikalı Marksistlerin, "Bağımlılık Kuramı" adı altında, Latin Amerika koşullarına özgü bir sosyalist tahlil çerçevesi geliştirmeleri. İkinci Vatikan Konseyi'nin getirdiği esneme, Latin Amerika kilisesine kendine özgü bir din anlayışı geliştirme, kendi geçmişine eleştirel bakma fırsatı verdi. Alimler kıtanın geçmişine ve bugününe taze bir bakışla eğilince de, sömürü ve talanın dinle nasıl içiçe geçmiş olduğunu, İspanyol emperyalizminden Amerikan emperyalizmine geçişle birlikte eşitsizliklerin nasıl daha da katmerlendiğini gördüler. Marksistlerin teorik ithalçilikten kurtulmuş olmaları da, dindarların ahlâk ve ruhen İncil'e dayalı bir rahatsızlığı, sosyal bilimin en gelişmiş araçlarıyla ifade etmelerini mümkün kıldı.

Bu bileşim Latin Amerika Katolik kilisesini tamamen yeniledi. 1968'de Latin Amerika'nın dinî önderlerini toplayan ve onları emek vurgusuna daha da sıkı sıkıya bağlayan Medellin Konseyi, bu kıtada geleneksel Katoliklikten kopuşun Avrupa'dakinden çok daha köklü olduğunu gösterdi. Ancak, bazılarının iddia ettiği gibi, bu değişimlerle kilisenin "Marksist" olduğunu söylemek yanlış olur.³ Kilise, ahlaken, manen, ruhen Hıristiyan kaldı elbette. Sadece, kapitalist sömürü koşulları altında, Tanrı'nın kullarının çektiği acılara göz yummanın,

³ Bu yanlış algılamaya karşı bkz. Christian Smith (2002) "Las Casas as Theological Counteroffensive: An Interpretation of Gustavo Gutierrez's Las Casas: in Search of the Poor of Jesus Christ", *Journal for the Scientific Study of Religion* 41/1: 169-73.

Tanrı'nın öğretisine aykırı olduğu sonucuna vardı. Bu acıları en dürüst biçimde ele almanın yolu (kıtaya göre yeniden yorumlanmış) Marksizmden geçtiği için, bu kuramı görmezden gelmek de vicdana aykırı bir davranış olacaktı. Tekrara düşmek pahasına şunu vurgulayalım: kilise ne felsefi açıdan materyalist oldu, ne de inançlarını sulandırdı. Tam tersine, halk yığınları içinde inancı ayakta tutmanın en emin yolu halkın durumunu anlamak olduğundan, o somut durumun somut tahlili olan bir kuramın, Marksizmin, araçlarını özümsemeye girişti. Bu hareketten, günümüzde en temel günahın kapitalist sömürü olduğu, Tanrı'nın ve Hz. İsa'nın her zaman yoksulların tarafında olduğu ve dolayısıyla da Hz. İsa'dan sonra yolunu kaybetmiş olan kilisenin kapitalizme karşı emekçilerin safını tutması gerektiği gibi teolojik sonuçlar çıkarıldı.

Toplumsal ilişkiler, salt kültürel ya da siyasi bir iradenin isteğiyle değişemez; toplumun çoğunluğunu oluşturan emekçilerin rızası ve çabası olmadan alternatif bir dünya kurulamaz.

Yanlış anlaşılmasın. Bu, kilise duvarları arasında bir zihin cimnastiği değildi. En üst kademedeki en alt kademeye kadar din adamları, köylere ve kentlerin yoksul mahallelerine giderek emek yanlısı yeni Hıristiyanlık anlayışını anlattılar. Bunlar kilisenin geleneksel hiyerarşik yapısı içinde değil, din adamları ile emekçi halkı doğrudan etkileşime ve diyaloga sokan "taban cemaatleri"nin eşitlikçi yapısı içinde yapıldı. İslamiyet'in

Hıristiyanlık hakkındaki baş rahatsızlıklarından biri olan "ruhban sınıfı", böylece yerini dindar bir sınıf öncüsüne bırakıyordu. Taban cemaatlerinin ana faaliyetleri arasında, İncil okumaları aracılığıyla Hıristiyanlığı öğretme, bunu öğretirken en yoksulların okuma-yazma melekelerini geliştirme ve emekçi kesimleri kapitalizmin somut tahliliyle tanıştırma yer alıyordu.

1970'lerde ve 1980'lerde, kilisenin "Kurtuluş Teolojisi" adını alan yeni öğretisi altın dönemini yaşadı. Hıristiyanlık kıtada daha derin kökler saldı; emekçilerin kültürel ve politik gelişimini pekiştirdi; kurtuluşçu rahipler emek mücadelesinin ön safalarında yer alıp emek hükümetlerinde bakan olarak dahi hizmet verdiler. 1990'lar ise, ABD tarafından desteklenen Protestan (özellikle Pentakostal) akımların Latin Amerika'da yaygınlık kazanmasına, Marksist tahlil araçlarının meşruiyet

kaybına ve “Kurtuluş Teolojisi”nin kısmen gerilemesine sahne oldu. Daha da önemlisi, Vatikan’ın daha 1960’larda Kurtuluş Teolojisi’ne karşı başlattığı savaş, 1980’lerde Latin Amerika kilisesinde sağcılaşmaya ve bazı bölünelere yol açmıştı. 1990’ların olumsuz ortamı, bu bölüneleri şiddetlendirdi.⁴

Ancak, 21. yüzyılın başlangıcı dengeleri yine değiştirecekti. Latin Amerika emekçilerinin, kilisenin de desteğiyle sağladıkları demokratik kazanımlar -generallerin siyasetten uzaklaştırılmaları, çok partili sistemin yerleşmesi, emek partilerinin bu sistemin ayrılmaz parçaları haline gelmesi- yakın geçmişte meyvelerini vermeye başladı. Yine kilise desteği, emek partilerinin birçok ülkede tek başına ya da koalisyonlarla birlikte iktidara gelmesini sağladı. Üstelik Protestan grupların (en başta Brezilya’da olmak üzere) “bu partilere oy verenler cehenneme gider” propagandasına rağmen. Latin Amerika emekçilerinin avantajlarından biri de, bu propagandayı etkisiz hale getirecek dinî kurum ve gruplarının olması şüphesiz.⁵ Söz konusu partilerin, geçtiğimiz yıllarda emek lehine inanılmaz kazanımlar elde etmediğini biliyoruz. Emek yanlılarının iktidara geldiği ülkelerde bile emeğin büyük sıçramalar yapamamasının, sosyalistlerin iktisadî ve siyasî krizinin boyutlarından birisi olduğunu kabul etmemiz gerekiyor. Ancak, bu ülkelerin hepsinin Latin Amerika’da toplanmış olması, bize bu kıtanın siyasî ve dinî geleneğinin özgüllüğü hakkında bazı dersler vermeli.

⁴ Kurtuluş Teolojisi hakkında Türkçedeki temel eser, Michael Löwy, *Marksizm ve Din: Kurtuluş Teolojisi Meydan Okuyor*, İstanbul, Belge, 1996. Bu konudaki kapsamlı ve sosyolojik bir tahlil için bkz. Christian Smith, *The Emergence of Liberation Theology: Radical Religion and Social Movement Theory*, Chicago, University of Chicago Press, 1991.

⁵ Latin Amerika’daki başarının tek nedeni emek taraftarı bir dinî geleneğin olması değil tabii ki. Ama bu kıtada, görünüşte seküler olan bazı emek hareketlerinin ardında dahi dinî bir birikim olduğunu teslim etmeliyiz. Bkz. Michael Löwy (2001) “The Socio-Religious Origins of Brazil’s Landless Rural Workers Movement,” *Monthly Review* 53/2: 32-40.

TÜRKİYE’DE DİN VE EMEK

Latin Amerika deneyimini beğenelim beğenmeyelim, Türkiye’de bunun birebir tekrarı sözkonusu olamaz. Hele hele din ve dindarlar sözkonusu olunca, bazı farkların altını dikkatlice çizmek gerekiyor. Kabaca sekiz temel farktan bahsedebiliriz:

1) IMF’in Türkiye’ye gösterdiği müsamahayı Arjantin’e göstermemesi, ülkelerinin ekonomik çöküşünden altı yıl sonra bugün hâlâ Arjantinlilerin hafızasında taptaze duruyor. Bu coğrafyada kapitalizme (Arjantin’de yaşanan kadar) sert bir tepki beklemek mümkün değil. Üstelik bizim dindarlarımız, kapitalizme alternatif aramaktan çok, onun nimetlerinden yararlanmanın yollarını keşfetmekle meşguller.

Din adamları, köylere ve kentlerin yoksul mahallelerine giderek emek yanlısı yeni Hıristiyanlık anlayışını anlattılar. Bunlar, din adamları ile emekçi halkı doğrudan etkileşime ve diyaloga sokan “taban cemaatleri”nin eşitlikçi yapısı içinde yapıldı.

2) Bir imparatorluğun yayılma anılarıyla yaşamak, Türkiyelileri Latin Amerikalılardan net biçimde ayırıyor. (Ne de olsa Latin Amerika, imparatorluklar çağının galipleri değil mağlupları arasında.) Büyüklük günlerinden kalma bir kültürel alışkanlıkla, Türkiyelilerin çoğunluğunun siyasî özlemlerinin başında Türkiye’yi en büyük devletlerden biri olarak görmek geliyor. Sosyal adalete dayalı bir dünya kurmak değil. Türkiye’de İslam anlayışının da bu milliyetçilikle (fazlasıyla) iç

ççe geçtiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

3) Diğer bir faktör de, Türkiye’de (ve içinde bulunduğumuz daha geniş coğrafyada), Bağımlılık Kuramı’na benzeyen, özgün bir Marksizm yorumunun (henüz) zuhur etmemiş olması. Marksizmi bizim koşullarımıza göre bir süzgeçten geçirmiş yazarlarımız, çevrelerimiz, hareketlerimiz olmasına rağmen, bunlardan herhangi birinin yeni bir Marksizm ya da sosyalizm anlayışı kurduklarını söyleyemeyiz. Latin Amerika ile kaba bir karşılaştırmaya gittiğim sanılmasın, zira sorun sadece bir Latin Amerika sorunu değil. Gramsci’nin İtalya için, Lenin’in Rusya için, CLR James’in siyahlar için yaptığının Türkiye ya da Ortadoğu (ya da İslam) için yapılmış olduğunu iddia edebilir miyiz?

4) Bundan bağımsız olmayan başka bir neden, emek hareketlerinin Türkiye ve Ortadoğu'daki güçsüzlüğü. Eğer sosyalistler siyasi ve entelektüel olarak, emek de sınıfsal olarak bir güç oluşturamazsa, İslamiyeti onların etkisiyle yeniden düşünmeye meyleden aktörlerin oluşması imkansızla yakın olacaktır.

Tam da bu noktada, Latin Amerika ile Türkiye arasındaki farkların çok daha derin ve değişmeyecek bir zeminde, Hıristiyanlık ve İslam arasındaki farklarda olup olmadığı sorulabilir. Benim iddiam, bu düzlemdeki farkların dahi bu iki dinin özünden değil, içinde buldukları toplumlara olan ilişkilerinden kaynaklandığı olacak. Bu bağlamda üç ana dinî nedenden bahsedebiliriz:

5) Bir dinî etken, Marksizmin Hıristiyanlık içinden çıkmış, onun heterodoks gelenekleriyle beslenmiş bir akım olması.⁶ Bu, Marksizmin geliştirdiği tahlil aygıtlarının Hıristiyanlık'a geri tercüme edilmesini görece olarak daha kolay kılıyor. Dolayısıyla, kurtuluş ilahiyatçılarının Latin Amerika'da yaptığını Müslüman bir çerçevede yapmak, bambaşka ve çok daha zor bir tercüme/yeniden düşünme/yeniden yazma gerektiriyor.

6) Kurumsal boyuttaki farklar da gayet önemli. Katolik dünyasında, dinî kurumun değişmesi çok zor, ancak o kurum değiştikten sonra bu değişimin yayılması çok kolaydır. Kilise yüzyıllarca efendilerin yanında yer almış, bu da Katolik kitleleri egemenlere bağlamıştır. Latin Amerika'da kilisenin taraf değiştirmesiyle bu kıtanın Katolik emekçileri,

⁶ Marksizmin düşmanları kadar bazı yandaşları da, bu düşüncenin köklerinin Hıristiyanlıkta olduğunu iddia etmişlerdir. Gerçekten de, Hıristiyanlıkta (özellikle de bu dinin heterodoks kollarında), yabancılaşma ("insanın düşüşü"), kurtarıcı özne, yeryüzünde cennet, toprağın kişilere değil topluma ait olması gibi öğelere rastlayabiliriz. Bkz. Murray N. Rothbard, *Classical Economics: An Austrian Perspective on the History of Economic Thought*, Brookfield, Edward Elgar, 1995; Slavoj Žižek, *The Fragile Absolute, or, Why is the Christian Legacy Worth Fighting for?*, Londra, Verso, 2000; Slavoj Žižek, *The Puppet and the Dwarf: The Perverse Core of Christianity*, Cambridge, M.I.T. Press, 2003.

sermaye ve toprak ağalarından kopabilmişlerdir. İslamiyet'te ise dinî otorite, bilindiği gibi, çok daha parçalıdır. Örneğin, bir tek Diyanet İşleri Başkanlığı'nın (ya da herhangi başka bir dinî kuruluşun) emekçilerin tarafına geçmesiyle, sermayenin kültürel hakimiyetinin biteceğini düşünmek imkansızdır. (Zaten doğrudan kapitalist devletin denetiminde olan Diyanet'in de böyle bir dönüşüm geçirmesi sözkonusu olamaz.) Bu kurumun dışındaki diğer irili ufaklı cemaatler de, neredeyse hiçbir zaman aynı yönde yaşanan bir değişimin parçası olmamışlardır.⁷ Demem o ki, İslam aleminde Katolik Kilisesine denk düşecek bir kurum aramak yanlış olur. Bu yüzden, Türkiye'de dinî çevreler emek saflarına kazanılacaksa bu, Latin Amerika'daki toptan dönüşüme benzeyen bir süreçten ziyade, tedrici ve çok parçalı bir sürecin sonunda olacaktır.

Sünni İslam geleneğinde emek taraftarı öncüller mevcuttur. Bunun en açık örneği, adı artık maalesef siyasi şiddetle özdeşleştirilmiş olan Seyyid Kutub'un eserleridir.

7) Sorunun başka bir boyutu, Türkiye'de hakim olan Sünni İslam'ın iktidar, itaat, istikrar ve itidal yanlısı yapısıdır.⁸ Sünniliğin bu boyutlarından ötürü, dindarlarla herhangi bir etkileşimin ya anlamsız ya da zararlı olduğu kabulü, Türkiye solunun hakim çizgisi olagelmıştır. Buna mukabil, Alevilerle ilişkiye daha sıcak

bakılabilmiş, ancak bu ilişki de Alevilerin nasıl olsa inançlarından uzaklaşacağı varsayımı üzerine kurulmuştur.⁹ Oysa Sünni geleneğe de iktidar karşıtı akımlar ve alimler vardır. Bu zengin gelenek, itidalin bazen direnişi gerektirdiğini yadsımaz. Ayrıca, başta ekoloji olmak üzere birçok fiziksel ve toplumsal alandaki uzun vadeli istikrar, kapitalizmin ya dönüştürülmesini ya da alaşağı

⁷ Buna en iyi örnek, farklı cemaatlerin, İslamcı hareketin yükselişine ve düşüşüne karşı aldıkları taban tabana zıt tavırlardır. Bkz. Ruşen Çakır, *Ayet ve Slogan: Türkiye'de İslami Oluşumlar*, İstanbul, Metis, 1990; Ahmet Kuru (2005) "Globalization and Diversification of Islamic Movements: Three Turkish Cases," *Political Science Quarterly* 120/2: 253-274.

⁸ *İslamiyat* dergisinin Nisan-Haziran 2002 sayısının (5/2) birçok yazarı, İslam ile sol arasında en büyük mesafe olarak bu kavramları koymuşlardır.

⁹ Alevilik-Sünnilik-sol üçgenini başka yazılarımda işlediğimden, ve buradaki temayla doğrudan bağlantısı olmadığından, bu konuya burada daha ayrıntılı şekilde girmiyorum.

edilmesini gerektirmektedir. Bu noktada, kısa vadedeki istikrar ile uzun vadedeki istikrar arasında giderilmesi zor olan bir çelişki vardır.

Temel meselemiz olan emeğe dönersek, Sünni İslam geleneğinde emek taraftarı öncüller mevcuttur. Bunun en açık örneği, adı artık maalesef siyasi şiddetle özdeşleştirilmiş olan Seyyid Kutub'un eserleridir.¹⁰ Burada sosyalistler açısından asıl sorun, İslamcılar arasındaki ciddi bölünmeye nasıl bir yöntemle yaklaşılacağıdır. İslamcıların şu anda iktidarda olan kısmı, Sünniliği emek taraftarı bütün referanslarından arındırılmış bir sermaye geleneğine dönüştürürken, geleneğin statükocu, ataerkil, devletçi, azınlık düşmanı yanlarını da eleştiriden geçiriyorlar. Sesleri şu anda çok çıkmayan muhalifler ise, hem sermayeye karşı emeğin safını tutmaya daha eğilimliler, hem de kadınlara, azınlıklara, değişime ve sivilliğe alabildiğine tepkililer. Solun değerlerinin bir kısmını bir kanatta, öbürkülerini de diğer kanatta gözlemliyoruz. Böyle bir durumda, emeğin uzun vadeli çıkarlarının en iyi şekilde nasıl bir diyalog ortamıyla gözetileceği ayrı bir tartışmanın konusu. Benim burada asıl vurgulamak istediğim ise, Sünni İslam'ın da aynı Katoliklik gibi tek bir tarafın (sermayenin, toprak ağalarının, profesyonellerin) tekelinde olmadığı; bu tarafı tutmuş olmasının "öz"ünden kaynaklanmadığı; emeğin yanında bir sesin, bu gelenekte de yükselebileceği.

8) Gelelim Türkiye'de Kurtuluş Teolojisi gibi bir akımın gelişmesinin önündeki son engele. Bu etmen, Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafyayla olan ilişkisidir. Bir taraftan Türkiye, sosyalist kuramların en yakından takip edildiği İslam ülkesidir. Bu yönüyle, Müslümanların içinde bulunduğu somut durumun somut tahlilini en iyi şekilde Türkiye kaynaklı bir düşünsel akımın

¹⁰ Özellikle de *İslam'da Sosyal Adalet*, İstanbul, Ağaç Yayınları, 2006. Burada diğer bir önemli isim olarak, sosyalizm ile İslam'ı birleştirmek için uğraşmış olan Suriyeli Müslüman Kardeşler'in önderi Mustafa Sıba'ı'yı da analım.

yapacağı ihtimali üzerinde durulabilir. Fakat, daha önce de değindiğim gibi, Türkiyeli sosyalistler İslam aleminin hali pür melaline oldukça ilgisiz, İslâm alemindeki düşünce akımlarından bir hayli kopukturlar. Demek ki sol cepheden bu tür çıkış beklemek oldukça zor.

Türkiyeli İslamcılara bakacak olursak, durum daha parlak değil. Birincisi, bu kesim 1970'lerden 1990'lara, İslam dünyasında dolaşımda olan eserleri okuyarak kemale erdi.¹¹ Bu dönemdeki en büyük eksiklik, bu eserlere Türkiye'den hiçbir katkının olmaması, çevrilen eserlerin de (çoğunlukla) yerel koşullara uyarlanarak yeniden yorumlanmamasıydı. Şimdiki trend ise, "yabancı" eserleri artık sadece düşük yoğunlukta okumak, aslolarak Türkiye'de yazılan çizilenlerle ilgilenmek.

Türkiye'de Kurtuluş Teolojisi benzeri emek yandaşı dinî bir hareketin gelişmesinin neden gayet zor olduğuna dair sıraladığım bu sekiz neden, kesinlikle bir imkansızlığın ispatı olarak okunmamalı. Latin Amerika ne taklit edilebilecek bir model; ne de özü itibarıyla bize yabancı, kendisinden herhangi bir şey öğrenmemiz mümkün olmayan egzotik bir diyar.

Bu tavır, "yerli"ci tezlere dayandırılıyor. Ana fikir, çeviri eserlerin "bizim" gerçeğimize uymadığı. Yani, "biz bize benzeriz", dolayısıyla "yabancı"ların (daha doğrusu Arap ve Acemin) söylediği bizi pek ilgilendirmez. Hülasa, İslamcılar da eleştirel olmayan bir (İslami) evrenselcilikten, kapalı devre bir milliyetçiliğe savrulmuş durumdadır.¹² Latin Amerika'daki durumla karşılaştırıldığında, böyle bir kapalılığın sakıncası daha rahat anlaşılacaktır. Hem Bağımlılık Kuramı, hem Kurtuluş Teolojisi, kıta çapında

bir etkileşimin sonunda ortaya çıkmıştı. Avrupa'daki birçok entellektüel, siyasi ve kuramsal akımın da bir tek ülkeden değil, ülkeler arası alışverişlerden çıktığını hatırlayalım. Kendini Batılı geleneklerin içine yerleştir(e)mediği gibi, İslami coğrafyadan da koşar adım kaçan bir ülkeden nasıl bir sıçrama çıkabileceğini varın siz değerlendirin.

¹¹ Bkz Yalçın Akdoğan, *Siyasal İslam: Refah Partisinin Anatomisi*, İstanbul, Şehir Yayınları, 2000.

¹² Ya da İslamiyet'in sadece tarihsel kaynaklarına referans veren ve kendini aslolarak Batılı muhafazakârlarla diyalog içinde tanımlayan Batıcı bir muhafazakârlığa. Bunun bir örneği olarak, hükümet partisinin, muhafazakâr Batı düşüncesine bol referans verirken, Türkiye dışındaki İslam dünyasından yazarlara ancak bir iki referans veren "Muhafazakâr Demokrasi" kitapçığına bakılabilir.

Bu kısırlık, sanırım Batı'nın da İslam'ın da güncel ve tarihsel kaynak ve olanaklarını sonuna kadar kullanacak olgunlukta bir hareket vücut bulduğunda aşılacaktır. Bugün bu sıçramaya (en yakın demeyelim) en az uzak görünen cephe, Türkiye'deki egemen bloğun bir parçası olma savaşı veren İslami burjuvazidir. İslami emeğin bir gün olgunlukta ve kararlılıkta, bu kararsız ve kaypak sermaye hareketini altdip edemeyeceğini tarih gösterecek.¹³

Türkiye'de Kurtuluş Teolojisi benzeri emek yandaşı dinî bir hareketin gelişmesinin neden gayet zor olduğuna dair sıraladığım bu sekiz neden, kesinlikle bir imkansızlığın ispatı olarak okunmamalı. Latin Amerika ne taklit edilebilecek bir model; ne de özü itibarıyla bize yabancı, kendisinden herhangi bir şey öğrenmemiz mümkün olmayan egzotik bir diyar. Bu farklı deneyimden ilham alarak anlatmaya çalıştığım, dindarların emek yandaşı bir siyasete kazanılabilecekleri, ancak bunun Türkiye'ye özgü koşullardan dolayı bayağı "emek" gerektiren bir süreç olacağı.

Bu düşünceler doğrultusunda, Türkiye'deki yeni bir açılımı izlemeye değer buluyorum. Liderliğini Ertuğrul Günay ve (solda ölüm oruçları sırasındaki duruşuyla tanınan) Mehmet Bekaroğlu'nun yaptığı Yeni Siyaset Girişimi, sağcılık ve İslâmî bir görme eğilimine bir darbe indirme açısından olumlu bir adım. Kamuoyunda bu girişimin basit bir siyasi hesaba dayanıp dayanmadığına dair kuşkular

¹³ Bu düşünsel olgunluğun öncüllerinin olduğunu çekinmeden söyleyebiliriz. Ali Şeriatî, emek yandaşı bir İslam anlayışı geliştirirken, hem Batılı hem İslami kaynak ve hareketlerden olabildiğince yararlanmış. Örneğin *Dine Karşı Din*, İstanbul, İşaret Yayınları, 1997; *Ebuzer*, İstanbul, Söylem Yayınları, 2000 ; *Marksizm ve Diğer Batı Düşünceleri*, İstanbul, Birleşik Yayıncılık, 1996. Şeriatî perspektifinin İran'da neden bir orta sınıf hareketi olarak kaldığını ve emekçilerle bütünleşemediğinin değerlendirilmesi, konusu Türkiye olan bu yazıyı aşıyor. Türkiye'ye ve örgütsel plana geldiğimizde ise, Hak-İş bünyesinde Şeriatî perspektifini taşıyan odaklar olduğunu, ancak bunların konfederasyonun sınıfsal uzlaşmayı ve işbirliğini önceleyen genel yapısını fazla etkilemediğini görüyoruz.

seslendirildi. Bu bağlamda, eski siyasetçiler kadar, Türkiye'nin saygın ilahiyatçıların ve önde gelen insan hakları savaşılarının da bu girişimin kurucuları arasında olduğunu hatırlamakta fayda var. Ancak girişimin ayrıntılı bir tahlili için henüz erken. Örneğin, kuruluş aşamasında, liderlerden biri "İslamcılık"ı açıkça sahipleniyordu (*Nokta*, 1-2 Kasım 2006). Girişim, aynı zamanda açıktan açığa "sınıf" vurgusu da yapıyordu (*Radikal*, 26 Temmuz 2006). Yani, hem İslami hem de sol bir yapılanmayla karşı karşıya olduğumuz aşıkardı, Fakat son aylarda, girişimin sözcüleri "İslami sol" ibaresini inkar etmekten de öteye, din ve sınıfsal söylemleri de bırakmış görünüyorlar. Girişimin tanıtım metinleri, ortaya herhangi siyasi ve dinî bir renk koymaktan çok, herkesin hoşuna gidebilecek sloganları ön plana çıkarıyor ("adalet", "gelişim", "özgürlük", vb.). Elbette şu aşamada, bunun daha geniş kitlelere konuşurken tutturulan yeni bir dil olduğu, ama bu oluşumun İslami ve sınıfsal bir duruşun gerekli bütün mesajlarını "İslam" veya "sınıf" demeden halka aktarabileceği ihtimaline açık olmalıyız.¹⁴ Önümüzdeki aylar, girişimin böyle bir çizgide ilerleyip ilerlemediğini gösterecek.

Bu tür çabalar nasıl sonuçlanırsa sonuçlansın, Türkiye'de solun din, dindarların da sol konusundaki tutumunu değiştirmesi gerekiyor. Şunu açıklığa kavuşturmak istiyorum. Önerdiğim araçsal bir ittifak değil. Araçsal ittifakların akıbeti malum. Pakistan'da ve İran'da bunun bedeli ağır ödendi. Yapılması gereken, dine bakışın kökten değiştirilmesi. Bu tek taraflı bir değişim olamaz. Sadece seküler sol, ya da sadece dindarlar değişirse, Türkiye'de emeği savunan siyasetin önü eninde sonunda tıkanacaktır. Emeğin iyi bir yarınının olması, ancak iki taraf da etkileşim içerisinde dönüşürse mümkün olabilir.

¹⁴ Ne de olsa, Türkiye'de sol ve İslam sözcükleri -kültürel ve siyasal tarihimizden dolayı- girişimin bu terimlere vermeye çalıştığından çok başka anlamlara sahipler. Bu yüzden, "sınıf" ve "İslam" diye bağırılarak, emekçilere ve İslam dinine hizmet etmenin imkansız olduğu düşünülebilir.

ARA DÖNEMDE EMEK, SİYASET VE DİNDARLAR

19. yüzyılın ortalarından itibaren, (Avrupa'dan başlayarak) bütün dünya emekçilerinin gittikçe genişleyen iktisadî, kültürel ve siyasî mücadelelerine sahne oldu. Ve bu mücadeleler 1968'den itibaren bir düşüşe geçti. Takriben 1970'lerin ortasıyla birlikte, sermaye kararlı ve kapsamlı bir karşı saldırıya kalktı ve o günden beri emeğin kazanımlarını ciddi biçimde yıprattı. Emek açısından, belki küçük kazanımlarla ama kesinlikle büyük kayıplarla belirlenen, bir ara dönemdeyiz. Bu ara dönemin temel özellikleri, emeğin örgütlenmesini dumura uğratan esnek üretim modelleri; sendikaların belini kıran özelleştirmeler; geleneksel sendika modellerini zorlayan ademi merkezileşme olarak özetlenebilir. Ancak hepsinden önemlisi, üretimin küreselleşmesi, emeğin sermaye kadar rahat hareket edememesi, ve bununla bağlantılı olarak sermayenin ucuz emek olan bölgelere akın etmesi, emeği bayağı savunmasız bıraktı. Bu savunmasızlığın temel ayaklarından biri, emek ile sermaye arasındaki ilişkileri düzenleyen, sermaye hareketlerine yön veren ve emekçilerin taleplerinin baş muhataplarından olan ulus-devletin (siyaset ve şiddet alanlarında palazlanırken) sosyal alanlarda zayıflaması oldu.

Ulus-devlet modelinin yıpranması, emeği sadece siyasal ve ekonomik alanlarda geriletmedi. Bunların gölgesinde gerçekleşen başka bir değişim de, emekçilerin artık çok daha az eğitilmiş olmaları ve kültürel alanda seslerinin çok daha az çıkması. Ulus-devlet, ütopyası olan kaynaşmış kitleyi yaratmak uğruna, sadece emekçileri siyasal ve ekonomik olarak örgütlemiyor, aynı zamanda onlara (sınıflı bir toplumun sınırları içinde mümkün olduğu kadarıyla) iyi bir eğitim veriyordu. Neo-liberal devrim, devlet okullarını çökertti. Kitlelerin eğitimi önemsizleşti, profesyonellerin eğitimi ön plana çıkarıldı. Bu süreçte devlet okulları devletin ideolojik aygıtı olmaktan çıkıp polislik işlevine

indirgenmeye başladılar. Bunun kaçınılmaz bir sonucu, artık meslekî ve ideolojik anlamda işlevsizleşmiş okullarda şiddetin patlaması oldu. Fakat bundan da önemlisi, emekçiler eğitimsiz bırakıldı.

Sonuç emeğe dayalı kitle siyaseti yapmak isteyen oluşumlar açısından korkunç oldu. Sendikalaşma ve partileşme (bir nebze de olsa) okur yazarlığa dayanır. Oysa bugün işçi sınıfının örgütsüz kesimlerine baktığınızda, erkeklerin zar zor okuduğunu, kadınların ise okur yazarlıktan daha da az nasiplendiklerini görüyoruz. Zaten emekçilerin en sendika, solculuk, grev, vb. karşıtı kesimlerini de bu örgütsüz kesimler oluşturuyor. Bugün gitgide çalışan sınıfların ezici çoğunluğunu oluşturan bu

Böylesi bir dönemde sosyalistlerin ekseriyeti (ister istemez) sınıfsal kitle örgütlenmesi yerine sırtını milliyetçiliğe dayayan orta sınıf radikalizmini; entelektüel faaliyetlere yoğunlaşmayı; ya da etnik ve dini azınlıklardan olan enformel kesim emekçileri arasında küçük çaplı, kitesellikten uzak, uzun vadeli teşkilatçılıktan çok saman alevi öfkelere dayanan siyasi çalışmaları tercih etmişlerdir.

kesimler, sosyalistler açısından örgütlenemez emeğin sert çekirdeği. Ve bu çekirdek büyümekte. Böylesi bir dönemde sosyalistlerin ekseriyeti (ister istemez) sınıfsal kitle örgütlenmesi yerine sırtını milliyetçiliğe dayayan orta sınıf radikalizmini; entelektüel faaliyetlere yoğunlaşmayı; ya da etnik ve dini azınlıklardan olan enformel kesim emekçileri arasında küçük çaplı, kitesellikten uzak, uzun vadeli teşkilatçılıktan çok saman alevi öfkelere dayanan siyasi çalışmaları tercih etmişlerdir. İzlenmekte olan tüm bu yollar, sosyalistleri ya gündemden düşürmüş ya da

emekçilerin onlara antipatilerini arttırmıştır. Bu çember nasıl kırılacak?

Tabloyu biraz daha karartmak pahasına önümüzdeki zorluğun boyutlarını, neo-liberalizm öncesi bir örnekle biraz daha açmaya çalışalım. Cezayir modernleşmesi ve iç savaşı (1954-1962), kalkınmacı dönemin normal koşullarında rastlanmayacak kadar kayıtdışı işçi yaratmıştı. Kırsal ekonomiden yeni (ve mecburen) kopmuş olan, ancak şehirde de düzenli, sigortalı, sendikalı iş bulamayan bu kitleler, bugün emekçilerin çoğunluğunu oluşturan, kendilerine "kent yoksulları", "çalışan fakirler", "alt-proleterler" gibi isimler verilen kitleye benzerler. Üretim çarklarının

ne tamamen içindedirler, ne de tamamen dışında (onları “lumpen proletarya”dan ayıran da budur). İş disiplinleri, hayata dair umutları, eğitimden ya da ekonomiden somut beklentileri yoktur. Her gün karınlarını zar zor doyurduklarından, bugün için yaşarlar.¹⁵

Bourdieu ve Sayad’ın Cezayir çalışmasının da gösterdiği gibi, bu kesimleri sosyalizm etrafında örgütlemek inanılmaz derecede zordur.¹⁶ Kendi hayatında bile iş disiplini olmayan bu kitleler, bir kollektivitenin hayatı için nasıl üretim yapacak? Bu somut durumun gölgesinde (ama bu somut durumun çok da farkında olmayarak), Cezayir’de devrimin ilk yılları (yani 1960’ların başları), özyönetimcilerle merkezîyetçilerin tartışmasıyla geçiyor. İlk grup, köylülerin toprağa aç olduğunu, onu ele geçirince büyük bir istekle üretime sarılacaklarını söylüyor, emekçilerin iradesine güveniyor. İkinci grup ise köylülerin ancak zorla ve planla üretime meyledeceğini ısrarla savunuyor. En sonunda, özyönetim denendiği çoğu yerde fiyaskoyla sonuçlanıyor, zira köylüler kollektifleri işveren gibi görüp işten kaçıyor, sadece ücretiyle ilgileniyor ve kollektiften çalıp çırpıyor. Merkezîyetçiler böylece “haklı” çıkıyor ve emekçilerin nefret ettiği (yıllar sonra da karşısında İslamcı bir savaş başlattığı) tepeden inme, zorba “sosyalist” sistemi kuruyorlar.

Cezayir’de dine yönelişi ekonomiye indirgemeden, şunu da eklemek gerekiyor: Devrim sonrası dönemde bile üretim çarklarının ve aydınlık bir geleceğin kısmen dışında bırakılan alt-proleterler, bu dışlanmışlığın da etkisiyle dindarlaşıyorlar. Bu dindarlaşmaya konuşacak dile sahip olmayan sosyalistler, bu topluluklarla bağlarını kaybediyorlar. Seküler rejim ise, özellikle de 1970’lerin sonlarından itibaren, hem sosyalizmle

arasındaki mesafeyi açıp milliyetçi yanını, ön plana çıkarıyor; hem de, artan dindarlığı içermek için, dini faaliyetlere daha geniş bir alan tanıyor. Ancak, toplumun dinî dinamikleri anlaşılmeden yapılan bu açılım geri tepiyor. 1980’lerde dindarlaşma İslamlaşmaya dönüşüyor ve 1990’larda ülkenin geleceğini karartan bir iç savaş başlıyor. 1960’lardan itibaren, rejimin merkezîyetçi, otoriter ve pragmatist bir yapıya bürünmesine haklı itirazlar getiren demokratik sosyalistler, bu eleştirilerini (Türkiye’dekine benzer sebeplerle kopuk oldukları) halka anlatamıyorlar. Yükselen iç savaşta da, seküler rejimin payandası olarak hizmet ettikten sonra, eriyip gidiyorlar.

**İzlenmekte olan tüm bu yollar,
sosyalistleri ya gündemden
düşürmüş ya da emekçilerin
onlara antipatilerini arttırmıştır.
Bu çember nasıl kırılacak?**

Daha önce de belirttiğim, Türkiye sosyalistlerinin Ortadoğu deneyimlerine ilgisiz oluşunu, örneklerinin ve ufuklarının dünyanın başka köşeleriyle sınırlı oluşunu bir kenara bırakalım. Kent yoksullarının damgasını vurduğu bu deneyimden şu dersleri çıkarabiliriz: 1) Kayıtdışı emekçilerin

çoğunlukta olduğu bir dünyada sosyalizmi kurmak çok daha zor olacaktır. Varolan siyasi ve iktisadi ortam, emeğin örgütlenmesinin çizgisel bir gelişimini (eğer bu bir zamanlar imkanı idiyse dahi) imkansız kılmaktadır. 2) Bu kesimleri kendi anladığı dille, onların beklentilerine konuşarak, kimliklerine saygı göstererek sosyalizme kazanabiliriz. Yalnız bu, araçsal bir zihniyetle dine “taviz” vermekten değil, dini anlayarak dönüştürmekten geçer, ki bu da din alanına eleştirel bir şekilde dahil ve müdahil olmayı gerektirir. Emeğe dayalı örgütlenmenin önünde bu kadar engel olan bir dönemde, sosyalistler her zamankinden daha esnek olmalıdırlar. Bir zamanın kültür, din, gelenekler, vs. konularındaki yargıları, bugün tekrar gözden geçirilmelidir. Emekçilerle iletişime geçerken, bu alanlarda “öğreten adam” olma lüksümüz artık yoktur. Siyasi-ekonomik programımızı götürürken, aynı zamanda “öğrenen adam/kadın” da olmak zorundayız artık.

¹⁵ Elbette bu kültürel özellikler, yoksulların her zaman için, mecburen edineceği davranışlar olarak görülmemelidir. Bu eğilimler, uzun vadede yoksulluğu yeniden üreten koşulların ortadan kaldırılmasına koşut olarak, kültürel bir mücadele verilmesiyle tersine çevrilebilir.

¹⁶ Pierre Bourdieu ve Abdelmalek Sayad (2004) “Colonial Rule and Cultural Sabir,” *Ethnography* 5/4: 445-486 .

Elbette neo-liberal dünyanın koşullarını nihai olarak kabul etmek, bugün izlenecek yolların tüm zamanlar için geçerli olduğunu söylemek sözkonusu olamaz. Emekçilerin tekrar kaliteli eğitim aldığı, büyük bir kısmının sendikalı olduğu, siyasi ve kültürel süreçlere müdahale kanallarının tekrar açıldığı günlerde, siyaset mutlaka farklı rotalar izleyecektir. Ancak böyle günler geldiğinde, sosyalistler dinî geleneklerden, dindarlardan ve dinî öğretilerden bir şeyler almış olmalıdırlar. Böyle bir açılım gerçekleşirse, yani sosyalizm iki cihanlı olmayı başarabilirse, dünya sisteminin salınımlarının yıpratıcı etkilerine çok daha az maruz kalacaktır. İçinde bulunduğumuz ara dönem; bu yönede bir emek perspektifinin inşasına başlamak için bir fırsat olarak görülebilir.

Bozgunculuk suçlamasına maruz kalma riskini de alıp, şu tespiti yapalım: varolan ekonomik, siyasi ve kültürel şartlardan dolayı, emeğe, paylaşımına, demokrasiye dayalı bir sistemi bir çırpıda kurmak olanaksız gözükmektedir. Böyle bir sistemin kurulabilmesi için, geniş kesimlerin eğitime ve ekonomik örgütlenmeye ulaşabilmesi gerekmektedir, bugün son yüz elli yılın kazanımları dahi geri alınmaktadır. Artık (Rus Devrimi'nde olduğu gibi) bir hamlede ele geçirilip, toplumu yeniden düzenlemek için kullanılacak siyasi yapılar da yoktur. Dolayısıyla temel strateji, tüm dünyada emekçilere iş, sağlık ve eğitimi garanti edebilecek mekanizmalar kuruluncaya dek mevzi savaşları vermektir. Ulusal çaptaki siyasi iktidarın, asıl amaç olmak yerine, ancak bu mevzi savaşlarının parçası olarak bir anlamı olabilir. Yani ulusal çaptaki siyasi iktidar, ancak bir araç olabilir. (Bu mevzi savaşlarına ek bir topyekûn karşılaşma, bir gün kaçınılmaz hale gelebilecektir; ancak bu

Bir zamanın kültür, din, gelenekler, vs. konularındaki yargıları, bugün tekrar gözden geçirilmelidir. Emekçilerle iletişime geçerken, bu alanlarda “öğreten adam” olma lüksümüz artık yoktur. Siyasi-ekonomik programımızı götürürken, aynı zamanda “öğrenen adam/kadın” da olmak zorundayız artık.

manevra savaşı, artık ancak dünya çapında olabilir ve -özellikle şu anda bir dünya devletinin varolmadığını hesaba katarsak bu savaşın kurumsal zemini henüz oluşmamıştır). Vermemiz gereken diğer bir mücadele, dindarların zihinlerini ve kalplerini kazanmaktır.

Fakat, siyasi iktidar hedefinin aksine, dindarları kazanmayı bir araca indirgemek çok mümkün (ya da arzulanması) görünmemektedir. Emeğin kurduğu, paylaşımına dayalı bir dünyada, ulusdevlet minimal bir mekanizma olmaya doğru gidecekken, dinin (insanlık ve ölümlülük var olduğu sürece) toplumsal hayatta belirleyici bir rol oynayacağı iddia edilebilir. Bu sebeple, emekçilerin din alanında gireceği mevzi savaşı sadece araçsal değil, aynı zamanda varoluşsalıdır. Dünya çapında emeğe dayalı bir dönüşüm gerçekleştikten sonra dahi din tartışmaları sürececek, teoloji, kelim alanlarında yeni gelişmeler olacaktır. Karşı yönde dönüşümler, yine mecburen din alanında da ifade bulacaktır. Yani ulus-devlet çerçevesinde atılacak adımların aksine, din konusunda alınacak tavırlar (nasıl Museviliğin binlerce yıl önce geçirdiği evreler bugünün dünyasını etkiliyorsa) yarının dünyasını da derinden etkileyecektir. Öyleyse sosyalistler, İranlı düşünür Ali Şeriatî'nin deyimiyle, ezenlerin dinine karşı ezilenlerin dininin bayrağını yükseltmek durumundadırlar. Tabii ki ezilenlerin dininin tam olarak ne olduğu ve kimler tarafından seslendirilebileceği, bu yazının çapını aşan siyasi ve dinî tartışmaların konusu olmalıdır.